

Федько К.О.*

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Every sphere of law has same problems of conceptual apparatus. Administrative and legal regulation of cultural property is one of the main aspects, which is devoted to this article. The article discusses the definition of cultural values and problems of its use in practice. The analysis of the definitions which are in legal acts, the doctrine of the author gives some additions and corrections to the definition of cultural property under the laws of Ukraine. In majority countries protecting and establishing of legal regime trafficking in cultural property is one of the priorities of the cultural heritage.

Административно-правовое регулирование культурных ценностей является одним из главных аспектов, которому посвящена данная статья. В статье рассматривается вопрос определения культурных ценностей и проблематика использования его на практике. В результате проведенного анализа определений существующих в правовых актах, доктринах автор предполагает собственное видение дополнений и корректив относительно определения культурных ценностей в законодательстве Украины. Охрана и установления правового режима оборота культурных ценностей является одним из приоритетных направлений сохранения культурного наследия большинства ведущих стран мира.

Ключові слова: культурні цінності, критерії визначення культурних цінностей, види культурних цінностей, законодавство про культурні цінності.

В Україні не існує належного наукового та законодавчого підґрунтя для регулювання обігу культурних цінностей про що свідчить відсутність ґрунтових наукових досліджень та законодавчого забезпечення регулювання обігу культурних цінностей. На нашу думку, проблематика здійснення ефективного контролю за обігом культурних цінностей полягає у відсутності однозначного визначення «культурної цінності» як правової категорії, адже саме нечітке визначення поняття «культурної цінності» ускладнює контроль та державне регулювання обороту культурних цінностей в Україні.

Проблема визначення об'єкту культурної цінності є однією із головних причин незаконного обігу цих речей, що в свою чергу зумовлює необхідність розробки та вдосконалення адміністративно-правового регулювання даної категорії. Саме тому, мета нашого дослідження вбачається в аналізі нормативно-правових актів щодо визначення культурних цінностей, а також дослідженні критеріїв за якими предмет культурних цінностей можна віднести до цієї категорії речей.

* здобувач Київського міжнародного університету
Науковий керівник: доц. Миськів Л.І.

Ступінь вивчення даної тематики. Варто констатувати той факт, що питанню регулювання правового статусу культурних цінностей в Україні приділено, на нашу думку, значно менше уваги ніж в інших країнах. Так, прикладом може бути Російська Федерація у якій дослідженню та вдосконаленню правової бази регулювання культурних цінностей присвячено праці таких російських науковців як М.М. Богуславський, А.В. Карпенко, Е.Н. Хазов, які розкривають окремі аспекти правового регулювання відносин що пов'язані із культурними цінностями у сфері публічного права. Певна наукова діяльність спостерігається також і у галузі кримінального права, підґрунтям для якої безпосередньо виступають наукові дослідження таких вчених як В.Г. Беспалько, Н.І.Кузнецова, що розглядають питання незаконного обігу культурних цінностей, а також реституції культурних цінностей тощо. Неменшої уваги приділяють культурним цінностям і у цивільному праві Російської Федерації, роботи науковців С.Г. Долгов, А.П.Сергеев, дослідження А.В.Головзіна розкривають питання обігу культурних цінностей. Правовий акт, що регулює відносини, які пов'язані із культурними цінностями є Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» 1999 року [11].

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблематика даного дослідження вбачається у відсутності загального підходу до культурних цінностей як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Доцільним вбачається сформулювати конкретне визначення поняття культурних цінностей.

Російські вчені намагаються за допомогою критеріїв визначення, а також певних категорій надати змістовне та чітке визначення поняттю культурних цінностей. Так, російський вчений Васнев О.Г. у своїх дослідженнях розділяє «культуру» та «цінності» як окремі одиниці, зауважуючи на тому, що для надання змістовного тлумачення цього поняття необхідно пізнати сутність цих двох визначень [13]. Дослідник зауважує на першоджерело, що містить визначення поняття культури, а саме філософське визначення, яке під культурою розуміє «культуру розуму», вкладаючи у поняття культури обробку та культивування [13]. На відміну від багато значущого визначення культури, поняття «цінність» містить в собі більш чітке та деталізоване визначення, а саме: цінність - це суб'єктивне значення, зміст, яким наділяється об'єкт [13, с.18]. Щоб здобути статус цінності, певний об'єкт повинен мати для когось певний сенс (зміст), а також повинен бути зафіксований у будь-якій формі. Але необхідно розуміти, що цінність може бути як матеріальна, валютна так і духовна [13, с.18]. Історично склалося, що культурні цінності завжди були і залишаються предметом відносин у різних сферах суспільного життя.

Так, правовою наукою культурні цінності визначаються лише як матеріальні речі. Саме тому, проблематика визначення поняття культурної цінності складається у відсутності чітко сформованих критеріїв, за якими предмети відносять до цієї категорії.

Так, російські вчені Щерба С.П та Приданов С.А. вбачають неможливим поділ культурних цінностей за критеріями оскільки вважають, що об'єктивних критерії не існує та це питання вирішується суто індивідуально [6]. Александров Е. у своїх працях розуміє культурні цінності як мінімум у двох значеннях, а саме у філософському та правовому. Вчений зауважує на тому, що не всі культурні цінності в їх філософському розумінні можуть піддаватися впливу правових норм та дотримується позиції, що з правової точки зору до культурних цінностей необхідно відносити не лише матеріальні предмети, але і будь-які предмети духовної творчості не залежно від того мають вони матеріальних субстант чи ні [1, с.10]. На підставі цієї думки науковець наголошує на тому що до міжнародних актів, які регулюють відносини, пов'язані із культурними цінностями доречним відносити правові акти, які регулюють обмін публікаціями, а також акти що містять норми

авторського права тощо. Така позиція не знайшла свого практичного застосування і була розкритикована вченими. Так, Сергеев А.П. критикує Александрова Е. вбачаючи таке тлумачення некоректним, оскільки жодна конвенція, яку Александров Е. намагався впровадити у той перелік актів, що регулюють відносини із культурними цінностями взагалі не містять норм, які б тлумачили визначення речей цієї категорії.

Аналіз досліджень вчених дає можливість говорити про те що науковці відокремлюють певні критерії за якими можна відносити речі до культурних цінностей, але у той самий час не вважають за необхідне сформулювати конкретний перелік критеріїв, який би став правовим підґрунтям для визначення «культурної цінності» як правової категорії.

У доктрині також існують протиріччя стосовно того чи відносять до культурних цінностей природні об'єкти та комплекси. Як приклад, можна навести науковця Хазова Е.Н, який вважає що потрібно відносити до культурних цінностей природні об'єкти, оскільки вони з певним перебігом часу перетворені людиною [8]. Існують й протилежні вчених Васильєв М.В. та Савельєва І.В. вважають не доречним включення таких об'єктів до категорії культурних цінностей, підтверджуючи факт орієнтації цивільно-правових норм на товарно-грошові відносини [3]. Якщо культурні цінності розглядати у рамках цивільно-правових відносинах позиція вчених обґрунтована, але якщо такі відносини формуються у межах кримінального права, на нашу думку, не можливо зводити лише до товарно-грошових відносин. Слушним видається зауваження науковця Хазова І.Б. на тому, що до культурних цінностей можуть належати природні об'єкти, які модернізовані людиною, оскільки саме унікальність є підтвердженням історичного значення (цінності) предмета. Такої ж думки притримується Сергеев А.П., який вказує, що культурні цінності носять конкретно-історичний характер, а також повинен бути унікальним, що втілює у собі риси творця [4, с.3]. Не можуть вважатися культурними цінностями речі, які були створені промисловим шляхом з подальшим випуском широким тиражем. Саме за цими критеріями А.П.Сергеев вбачає що у правових нормах необхідно закріпити визначення культурних цінностей як унікальних речей людської діяльності, що мають історичне, наукове значення для суспільства [8].

У доктрині існують певні розбіжності з приводу застосування таких визначень як культурна спадщина, культурна цінність та антикваріат [13, с.24]. Ці три предмета безумовно пов'язані між собою, але мають свої відмінності. Культурні цінності входять до складу культурної спадщини, яка має більших ширше значення ніж культурні цінності. Культурна спадщина дуже важлива для повноцінного існування суспільства. Саме культурна спадщина є однією із важливих чинників розбудови Української держави, яка базується на засадах поваги до історії народу та держави, формування цілісного культурного середовища, а також сприяє підвищенню рівня культури суспільства. Об'єкти культурної спадщини складається із нерухомих речей, а також майнових комплексів[7, с.7]. Культурна цінність в цьому випадку є більш ширшим визначенням, оскільки більшість культурних цінностей є рухомими речами. Якщо культурні цінності та культурну спадщину можна ототожнювати, завдяки тому, що вони здобули статус цінності протягом певного часу та мають для суспільства велике значення, оскільки є пам'яткою історії та культури, то стосовно поняття антикваріату, а саме визначення тотожності між вищезазначеними об'єктами стає під сумнів.

Антикваріат - є видом культурних цінностей, при цьому регламентується, що такий предмет повинен бути створений не менше 50 років тому[13, с.24]. Аналіз понять «антикваріат», «антиквар», представлених в різних словниках дає підстави виділити дві загальні ознаки [13, с.24]:

- характер старовини предметів (часовий чинник);
- характер цінності предмета (матеріальна та інша цінність).

У дослідженнях вчених висловлюється думка проте що предметами антикваріату являються «предмети історії і культури минулого, які мають різну матеріально та іншу культурну цінність, унікальність, рідкісність і неповторність [13, с.25]. Антикваріат, виступаючи як пам'ятник історії і культури, перебуваючи під охороною держави; як об'єкти, що володіють історичної, художньої, наукової та іншої культурної значимістю, що можуть бути віднесені до категорії пам'яток; як предмети старовини, не визнані пам'ятками, але мають певну цінність і значимість для організацій, об'єднань і громадян» [13, с.25]. Наголошуємо на тому, що законодавча невизначеність поняття антикваріату створює труднощі в оцінці предметів у шанувальників мистецтва.

Звертаємо увагу на недоліки вітчизняного законодавства у сфері надання визначення поняттю культурним цінностям. Парадоксальним є той факт, що культурні цінності є безпосередньо предметом цивільного обігу та поняття культурні цінності повинне міститися у Цивільному кодексі, але не зрозуміло з яких причин цей правових документ не містить його визначення. На відміну від Цивільного кодексу України Митний кодекс України п.11 статті 1 містить поняття культурних цінностей «культурні цінності - об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичнє, етнографічне та науковє значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України [9].

Загальновідомим міжнародно-правових актом, що містить визначення поняття культурної цінності є Гаазька конвенція 14 травня 1954 «Про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту» [12]. Це - перший міжнародний документ, який передбачає охорону рухомих та нерухомих культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Крім того, як відзначається у дослідженнях вчених і, саме цим актом вперше був введений термін «культурні цінності». Це визначення є загальноприйнятим у різних країнах світу у тому числі й в Україні. Загальний зміст даного визначення може дещо різнитися в залежності від історичних особливостей, традицій певної держави.

Враховуючи положення Конвенції, до культурних цінностей відносяться речі наступних категорій, а саме: цінності, рухомі та нерухомі, які мають велике значення для культурної спадщини кожного народу, такі як пам'ятники архітектури, мистецтва та історії, релігійні та світські, археологічні місця, архітектурні ансамблі, твори мистецтва, книги та інші предмети мистецтва, а також історичного та археологічного значення, наукові колекції або вагомні колекції книг, архівних матеріалів або репродукції цінностей, будівлі, головним призначенням яких є збереження або експонування рухомих культурних цінностей такі як музеї, великі бібліотеки, сховища архівів, а також сховища, які призначені для збереження у випадку збройного конфлікту рухомих цінностей, центри, в яких містяться значна кількість культурних цінностей [12]. Визначення поняття «культурні цінності» у різних міжнародних актах та за законодавством України майже збігаються і лише дещо деталізує перший варіант такого визначення у Гаазькій Конвенції ЮНЕСКО 1954 року.

У правових джерелах панує думка з приводу того, що перелік категорій не є достатнім та досконалим методом визначення які саме речі можна відносити до культурної цінності. Одним із таких вчених є Е.Н. Хазов який вказує на той факт, що метод переліку категорій не може спонукати виробленню єдиного універсального критерію для визначення поняття культурної цінності [8]. Також вчений зауважує на тому що у всіх міжнародно-правових актах, які безпосередньо контролюють ті чи інші питання із культурними цінностями взятий характер саме предмету, а не його вік, хоча він повинен бути одним із основних критеріїв визначення [8].

Вище вказане дозволяє зробити висновки про необхідність виділення певних критеріїв за якими речі можна відносити до культурних цінностей. Такої ж думки дотримуються російські вчені такі як Е.Н.Хазов, А.П. Сергеев, О.Г. Васнев, які наголошують на виділенні певних критеріїв, а саме: річ повинна містити властивість культурного багатства, повинна бути унікальною, мати певний віковий ценз, містити комерційну цінність, бути історично та духовно значущою для суспільства, а також мати матеріальну цінність та охоронятися державою тощо. На нашу думку, до основних критеріїв варто віднести унікальність речі, загальнодержавне значення предмету, а також матеріальну цінність. Під унікальністю розуміється праця людини над будь-яким предметом, що містить в собі відображення творця та являється рідкою, ексклюзивною та оригінальною. Але разом із цим критерієм необхідно враховувати ще й значимість для суспільства. Кожна унікальна річ, повинна мати для суспільства історичний, а також духовний ценз. Предмет повинен бути матеріальний, а саме не можна відносити до речей цієї категорії духовні цінності.

Підводячи підсумки викладеного варто зазначити:

По-перше, культурні цінності – це особливий об’єкт правового регулювання, до якого не можна застосовувати автоматичні загальні положення щодо правового регулювання рухомих речей. Наведені приклади дають підстави говорити проте, що неможливо поділити культурні цінності лише на два види.

По-друге, до об’єктів, які можуть бути культурними цінностями необхідно застосовувати критерії відбору, які саме речі можуть представляти для суспільства цінність. На нашу думку, необхідним вбачається нормативно-правовим актом встановити та розтлумачити критерії поділу речей, які можуть бути культурними цінностями.

По-третє, для здійснення відбору речей, які викликають сумнів щодо приналежності до культурних цінностей необхідно створити мистецтвознавчу експертизу, яка й буде виконувати функції відбору речей, а також розробляти методики та заповнювати прогалини у правовій базі щодо визначення та охорони культурних цінностей.

На основі висновків про природу поняття культурних цінностей як рухомих і нерухомих речей пропонуємо авторське тлумачення даного поняття: культурні цінності являють собою річ, яка створена працею людини, зареєстровані в установленому порядку, що володіє властивостями оригінальності, а також має виняткове значення з точки зору історії народів України, її культури та науки.

Список використаних джерел

1. Александров Е. Международно-правовая защита культурных ценностей и объектов. – София, 1978. – 142 с.
2. Богуславский М.М. Культурные ценности в международном обороте. Правовые аспекты. – М.: Юрист, 2005, – 425 с.
3. Васильева М.В., Савельева И.В. Памятники истории и культуры как объекты правовой охраны// Советское государство и право.- 1985. – №10, С. 105-111
4. Сергеев А.П. Гражданско-правовая охрана культурных ценностей в СССР: Автореф. Дис..доктора. юрид. наук. – Л.: ЛГУ, 1990. – 20 с.
5. Философский энциклопедический словарь. — М., 1983. — 566 с.
6. Приданов С.А., Щерба С.П. Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование. М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2002. – 520 с.
7. Джамбатов АЛ. Гражданско-правовой режим объектов культурного наследия: Автореф. дисс, ... канд. юрид. наук. -Краснодар, 2005 — 28 с.

8. Хазов Е.Н. Международно-правовая защита национально-культурного достояния народов: монография/ Е.Н. Хазов, В.Е. Хазова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 159 с.
9. Митний кодекс України. Коментар основних положень/ Упоряд. М.І.Хавронюк. – К.: Літера ЛТД, 2007 – 115с.
10. Закон України «Про музеї та музейну справу» від 29 червня 1995 року// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, – N 25, С. 192
11. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 року// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, – N 48, 405 с.
12. Конвенция о защите культурных ценностей в случае вооруженного конфликта от 14 мая 1954 года// Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. XIX М., 1960. – 620 с.
13. Васнев Олег Геннадьевич. Правовое регулирование оборота культурных ценностей: дис. канд. юрид. наук : - Краснодар, 2006. – 184 с.